

Från författaren.

UNGDOMEN
OCH
FILOSOFIN

AV
ROLF LAGERBORG

Övertryck ur Framtid.

HELSINGFOGS 1910

J. Simelii Arvingars Boktryckeriaktiebolag.

UNGDOMEN OCH FILOSOFIN.

(Föredrag i Filosofiska föreningen
den 25 nov. 1910.)

I en av sina dialoger låter *Plato* filosofin stå till svars inför den praktiska nyttans män med deras sinne för livets realiteter. »Filosofin är utan tvivel en bra sak», säger den rika borgaren *Callicles* till *Sokrates*, »för så vitt man i ungdomen ägnar den ett måttligt studium; men om någon längre än tillbörligt fortfar därmed, är han en förlorad man. I själva verket kommer den som fram till mognare ålder håller i med att filosofera nödvändigtvis, vilka lyckliga anlag han än må besitta, att försumma en myckenhet saker och ting, om vilka man måste ha kännedom som människa och medborgare och av vilka ens anseende beror. Man förblir okunnig om statens lagar, om de former, som gälla bland människorna vid avgörandet av allmänna angelägenheter eller enskilda affärer; man vinner ingen erfarenhet om mänskliga intressen

ÅBO AKADEMIS BIBLIOTEK
HF Fil.

1420530749

och begär, över huvud om allt det som är livet . . . Det är bra att ha en fernissa av filosofi, så mycket som hör allmänbildningen till; och det är ingen skam för unga män att filosofera. Men att filosofera vidare, sedan man nått förbi livets middag, det synes mig ynkansvärt. Jag ser i filosofin en art lek och joller; för ett barn är det klädsamt, älskvärt och oskyldigt, men är det en vuxen man som jollar, så finner jag honom tillgjord och narraktig och värd ett kok stryk. När en yngling ger sig av med filosofi, prisar jag hans nitälskan; den är fullt på sin plats och tyder på ädla anlag; att åter försumma filosofin i ungdomen synes mig skvaller om lägre drifter och bristande sinne får det sköna och upphöjda. Men ser jag en gubbe, som alltfört filosoferar och icke kan avsäga sig detta studium, då anser jag honom förtjäna *stryk*, Sokrates . . . Tro mig därför, min vän, ge dina argument på båten, ägna dig åt politik och affärer, öva dig i de konster, som ge en anseende att vara en habil man och lämna åt andra dessa fåvitska hårklyverier, som endast äro ordlekar eller såpbubblor, vilka aldrig skola fylla ditt

visthus. Tag till mönster för din strävan dem som äga något, som åtnjuta anseende och allehanda förmåner, icke folk som syssla med att gräla om tomma ord.»

Vem av oss känner icke igen dessa Calicles klagovisor; vilken äldre filosofie studiosus har icke blivit bannad och varnad i samma ton? Till och med universitetets professorer sätta moderna ord till dessa gamla melodier; så en viss professor, vilkens livliga begåvning räcker både till hans lärdomsfack och till Calicles' intressen, politik och affärer; han tillspetsade, säges det, för en tid sedan sin kritik av vår fritt studerande ungdom i satsen, att den vid 20 år ingenting *kan*, vid 30 år ingenting *är* och vid 40 år ingenting *har*.

Emellertid tyckes vinden vänt sig. Man visar sig ängslig för ungdomens förmenta brist på ideal, och själv rådlös i sådana stycken kallar man filosofin till hjälp. -- Tänk det, att också filosofin duger till något. Man befarar att de unga »förlorat lusten och förmågan av filosofiskt tänkande»; likväl borde »frågorna om tillvarons upphov och ändamål», heter det i en artikel i Nya pressen för den 13 sept., »aldrig upp-

höra att intressera ungdomen och sysselsätta dess tanke.»

En dylik vädjan må upptagas med tacksamhet; vi filosofer äro som nämnt vana vid helt andra låtar. Om ungdomen överger filosofins fanor — något jag för övrigt har själ att betvivla — så vore det icke minst för att de äldre föregå med så gott exempel i sinne för politik och affärer, — eller låt oss säga affärer rätt och slätt, eftersom också politiken gjorts kälkborgerlig, dragits ned till partipolitik. Ännu för fem år sedan var politiken i vårt land en passionerad radikalism, varav också ungdomen tändes; sedan dess har man på alla håll i kapp sökt de sinas fördel med »front mot idealismen» som hemlig enande lösen. Och som de gamla sjunga, så kvittra de unga.

Nu skall alltså filosofin råda bot på plattheten och försöfningen. Vad kan filosofin?

Vad den kan göra för dem, som i trots av småklokheten och småsinnet begära vida utsikter, stolta uppgifter, något överindividuellt att sätta in sin gärning för, — att utreda det kan vara värt ett försök.

Det gäller då först att bestämma,

vad filosofin är. Vi skola ej ingå på ordets etymologi eller huru det under tidernas gång växlat betydelse. I antiken var filosof och forskare ett och detsamma; enligt *Cicero* kännetecknade redan Pythagoras filosoferna som folk, vilka »ringaktande allt övrigt oförtrutet forska efter tingens väsen.» Denna uppfattning kan gälla i dag som är, om man lägger huvudvikten på försatsen »ringaktande allt övrigt»; i den mån människorna så göra pläga vi ju betrakta dem som filosofiska. Men vad är filosofi som forskning enligt nutida begrepp, vilket är dess forskningsområde? Hålla vi oss fortfarande till de bästa källor: *Kant* indelar filosofin å ena sidan i filosofi enligt *skolbegreppet*, vilken omfattar kunskapens system, strävar till enhet och sammanhang i vetandet och jämväl undersöker vår kunskapsförmågas natur och gränser. Å andra sidan har man, säger *Kant*, filosofin enligt *världsbegreppet*, vars uppgift är att utröna tillvarons förnuftiga ändamål, vara det praktiska förnuftets lagstiftare och lärare i ideal. Låt oss acceptera denna indelning och att börja med granska, vad filosofin av den första kategorin,

skolfilosofin, förmår för ungdomens livsuppfattning.

Filosofin enligt skolbegreppet, vilken såsom man lätt finner, är ett med vår tids vetenskapliga filosofi, fördelar sig i sin tur på två huvudstammar: metafysikens och kunskapslärans. Å ena sidan söker denna filosofi som allmän *metafysik* att sammanfatta specialforskningens resultat till ett enhetligt systematiskt helt, att förknippa tidens exakta vetande och likaså dess hypoteser till en världsbild i ordets egentliga mening, en klar *bild* av den totalitet de enskilda vetenskaperna var för sig söka utforska. Det är med denna metafysikens systematiserande funktion som med barnens byggnadsspel, där det gäller att av olika färgade och olika formade klossar uppföra en invecklad byggnad: varje bit bör begagnas, bör få sin givna plats i det helas sammanhang, annars återger bilden icke den verklighet man söker rekonstruera. Och stenarna måste stöda varandra på ett givet sätt: visar sig ett eller annat stycke odugligt, så störtar det sammanhållande valvet, hela den metafysiska systembyggnaden över ända.

Härav följer nödvändigheten att före varje metafysisk konstruktion pröva materialets hållbarhet, våra begrepps ursprung och giltighet, vår kunskaps möjlighet och gränser. Detta är vad skolfilosofins andra huvudgren, kunskapsläran sätter sig före; i grunden är den en art tillämpad psykologi, en granskning av all erfarenhet, av vårt tänkandes begrepp och metoder i ljuset av själslivets lagar. Att på detta sätt pröva vår kunskap är filosofins kanske väsentligaste, egnaste och oförytterligaste uppgift.

Bilder klargöra hastigare än beskrivningar; för att illustrera specialvetenskapens förhållande till skolfilosofin och dennas till filosofin enligt världsbegreppet kunde man säga, att specialforskningen har uppdraget att gräva djupare och djupare efter vetandets skatter; skolfilosofin har som metafysik att hålla uppsikt över arbetsfältet och orientera sökandet; som kunskapslära åter att rensa och pröva den sköna malm som bragts i dagen. Filosofin enligt världsbegreppet åter tillkommer att gestalta den ädla metallens kursvärde, prägla den i gångbart mynt, — desvårre män

ges sanningens guld därvid i regeln med mindre värda tillsatser.

Vad kunskapsläran betyder för vår syn på tillvaron fatta vi utan vidare, om vi besinna att dess huvuduppgift är kritik, en analys av våra meningar, icke blott av det praktiska livets fördomar utan av allt vi föreställa oss. Den lär oss t. ex. att de egenskaper vi tillägga tingen bero på våra sinnesapparater, snarare vittna om vår egen kroppskonstitution än de tillkomma tingen själva. Vi tvingas så att omgestalta alla våra föreställningar om världen. »Tänk er en blindfödd», säger *Fichte*, »han fattar världen med känseln, han vet icke av ljus och färg och allt som därav betingas. Tänk er att hans ögon öppnades; det skänker honom klarhet och insikt, en ny värld och ett högre liv. — Just en sådan verkan har filosofin.» En bättre bild kan här icke uppfinnas. — Utan kunskapskritiska insikter är varje vetenskaplig bildning halv; och denna bildning är ju grundvalen för vårt släktes alla framsteg, grundvalen ock för den rang ett samhälle, ett folk, ett tiderarv ihtar till andra. Och vad den enskilde beträffar, gäller det som den älskvärde genfer filosofen

Amiel säger om filosofin över huvud, framför allt om kunskapsläran; »filosofi», skriver han, »är klar-synthet och kritisk blick. Att icke bedraga sig är filosofens första begär, att förstå hans andra . . . Filosofin är framför allt tvivel; därtill är den vetandets självmedvetande, insikt om ovissheten och okunnigheten, om gränser, skiftningar, stegringar, möjligheter . . . Filosofin är tankens fullkomliga oberoende, således dess frihet från varje religiös, politisk eller social fördom. Till utgångspunkten är filosofin varken kristen eller hednisk, varken monarkisk eller demokratisk, varken socialistisk eller individualistisk, — hon är kritisk och oväldig och hon begär endast ett: sanningen. Än sen om hon därmed blir besvärlig för fullfärdiga meningar, som råda i kyrkan, i staten, i den historiska miljö, där filosofen är född . . . Filosofen är den nyktre mitt i den allmänna rusigheten. Han märker den illusion, vars lättleda leksaker människobarnen äro; han dömer sundare om tingens väsen, han är fri. Hans frihet består i att se klart, att göra sig reda för, att ha nyktrat till.»

Skolfilosofin har, sades det, jämte kunskapsanalys till uppgift att syntetisera vårt vetande, att av det sorgfälligt prövade materialet forma en enhetlig världsförklaring. Den vetenskapliga metafysiken vill endast sammanfatta specialforskningens resultat, förenhetliga dem i totalhypoteser; den söker icke ändamålet med världen och tillvaron, söker icke smuggla in en mening i detta för oss evinnerligt meningslösa. Den smickrar sig icke heller med hoppet att nå sista mekaniska »förklaringar», den vill endast »reculer un peu notre ignorance», skjuta gränserna för vår okunnighet en smula tillbaka. Ungdomen begär i regeln just besked ifråga om sista väsen liksom den vill eldas av högsta mål; den får småningom lära att det stora icke nås med ett slag, endast stegvis, med samvetsgrant arbete, med långsam anhopning av små framsteg; den lär förr eller senare att låta sig nöja med närmare mål och likaså med mindre långväga metafysiska hypoteser.

Det har påståtts, att ungdomen i de första studentåren icke vore mogen för metafysiken; att dennas syntetiska spekulation fordrade en underbyggnad av så mycket specialinsikter i särdeles naturveten-

skapliga fack, att man gjorde bäst i att uppskjuta med metafysiska spörsmål till efter kandidatexamen. I många fall kan väl denna mening biträdas; men å andra sidan visar erfarenheten att man just i de första studieåren är ivrigast i att filosofera metafysiskt, söka sig en världsbild som grundval för en livsåskådning. Det synes därför icke vara skäl att avråda ungdomen från att inhämta den vetenskapliga metafysikens bearbetning av frågorna om tillvarons väsen; mera än annat studiearbete är denna filosofi, låt vara att den endast avser teoretisk kunskap, bildande för *hela* människan, mera än vad fallet är hos specialvetenskaperna går vårt eget jag här i skola. Vår tids filosofi är icke som filosofin i antiken ytterst en konst att fostra stora själar; vi begära av densamma icke annat än av vetenskapen, än svar på teoretiska frågor; vi få dessa svar eller vi få dem icke, men vi vinna omärkligt något därinvid, nämligen en klar och frigjord och självständig syn på tillvaron. Att dana *stora* själar, står icke i människomakt, men förvisso hjälper oss filosofin från småsinne och småsjälars intressen. *Seneca* har en gång skrivit, att ett träget umgän-

ge med filosofin genomtränger oss, förvandlar oss utan vår vetskap; på samma sätt som vi ofrivilligt medtaga kryddofthen från ett besök hos oljekrämare eller hemkomma uppfriskade och väderbitna, utan att särskilt ha sökt det, när vi hållit på med arbete i det fria.

Vi övergå till filosofin enligt världsbegreppet, med Kants terminologi. Den bestämdes som det praktiska förnuftets lagstiftare och lärare i ideal; och ägde den tillika att utröna de förnuftiga ändamålen. En sådan filosofi synes ju närmast böra ifrågakomma som näring för ungdomens begär efter värmande livsmål. Men att uttränga ändamål och uppresna ideal och från ändamålen och idealens synpunkt granska de värden människorna göra sig i samhälls- och kulturlivet, det är en uppgift filosofin som vetenskap alldeles måste utmönstra. Skall filosofin enligt världsbegreppet vetenskapligt bestå och bjuda ungdomen ett värdigt arbete, så bör den riktas om från roten; vi skola snart se huru. Än så länge är denna filosofi »de la littérature», såsom fransmännen skulle säga; låt oss kalla denna *livs- och visdomslära*, sådan den

liksom den traditionella *etiken* uppbygges av enskildes erfarenhet om livet eller drömmar om livet, den *litterära* filosofin. Dess betydelse må icke misskännas; fyller den också icke måtten vetenskapligt, så verkar den likväl på vitterhetens sätt till att försköna och förädla människornas färd, ja denna lekmanafilosofi har kommit fram med tankar som befruktat hela tidevarv och även bestämt den vetenskapliga filosofins riktning. Så ha många religiösa och sociala tänkare verkat, så har den filosofiske slagskämpe Nietzsche ruskat upp sin samtid, kommit åstad en väckelse, i släkt med det 18 århundradets upplysningsfilosofi, som även den till god del är filosofi enligt världsbegreppet. Så verkar närmast oss Rousseaus snillrikare själsfrände, kulturens ovän och naturtillståndets lovprisare, Tolstoj, den paradoxale idealisten, som predikande människokärlek och självförnekelse skningslöst gisslat världslivet och världens store. Han har ropat högt vad kanske de flesta känt sitt samvete viska, han har hävdad sin radikalism utan att rygga för de yttersta konsekvenserna; han har tänkt djärvt och hänsynslöst,

men han utgår från intuitiva axiom och söker livssanningar, ändamål, ideal, icke vetande, bevis, allmängiltiga förklaringar.

Fackfilosoferna vägra stundom att som filosofer erkänna tänkare som Nietzsche eller Tolstoj, Maeterlinck eller Anatole France, Ellen Key, Weininger och många andra, vilkas inflytande på allmänbildningen varit större än den filosofiska vetenskapens; men fackmässigt skolade eller ej äro dylika fria tänkare förmer än de diplomerade: de äro filosofer av guds nåde. Visserligen äro stymparena legio i denna litterära filosofi och snillena få; och även snillena begå ibland tankefel, som för den sakkunnige fördunkla det myckna hos dem som lysa.

Undersöker man filosofins betydelse för ungdomen, så må alltnog filosofin enligt världsbegreppet, den litterära filosofin, visserligen tas med i räkningen, men icke som fackstudium, som ämne för universitetsundervisning. Av ålder begär man väl av filosoferna en tillämpning av deras metafysiska helhetsuppfattning på livet, en överflyttning därav i levnadsregler och levnadsvisdom. Och mången av den vetenskapliga filosofins målsmän

har försökt sig även på filosofi enligt världsbegreppet, — och därför är gränsen mellan denna filosofi och skolfilosofin ofta svår att bestämma. Men att vid sidan av sin egentliga forskning förkunna livsnormer, söka nya ledstjärnor för människornas ävlan, det är ett farligt tilltag; man står sig slätt i detsamma utan ett visst mått av konstnärsbegåvning; fackfilosofer, som sakna sådan beveka ingen med sina pedantiska argument. Ideal kunna ej inläras med än så systematiskt framställda skäl och bevis; här förslå knappast ens skaldegåvor, skaparetankar: idealen vinna icke värde för livsriktningen, om icke individen själv levat sig till dem, själv sökt och funnit. Idealerna tillkämpas under arbetet, med det att jaget glömmas för arbetets intresse; därmed utsträcker ens jag till de uppgifter, som betagit en, livslyckan blir mera dessa strävandens framgång än ens egen. Den filosofiska forskningen kan bjuda oss ett sådant medryckande arbete, men icke färdiga ideal. Universitetsundervisningen avser allmängiltig kunskap; men den litterära filosofins uppbyggliga tankar ha av allmängiltighet sällan mera

än de meningar försvarsadvokaten eller politikern våltaligt förfäktat.

Filosofin enligt världsbegreppet kan väl i tillfällig verkan på ungdomen överträffa filosofin som forskning, men dess ensidiga studium kan också rinna ut i skönsjälari, i att dådlöst drömma bort livet. Den är en alltför bekväm lektyr, den förvekligar lätt i stället för att härda, lockar till koketteri med stämningar och meditationer, till en omanlig diletterantisk jagkultur, som kommer handlingskraften att sina. Ungdomen bör vänjas vid ansträngning, bör taga i med arbete, icke svamla om livets mening, innan den inhämtat den vetenskapliga filosofins grunder. Den litterära konfekten må sparas till desserten, må njutas till lyftning och förströelse; hos envar som har anlag för forskning och med kritisk blick söker sanningen skall den snart leda till äckel och längtan till skolfilosofins sundare kost. Men icke heller skolfilosofin bör man studera annat än i samband med exakt vetenskap. Över ingången till Platons akademi skall det stått ristat: här må ingen inträda, som icke är inkommen i geometri. Den regeln kunde allt ännu bestå för inträdet till filoso-

fins lärosalar, endast att det numera skulle heta: ingen som icke är förtrogen med exakt forskning.

Endast med hjälp av empirisk forskning kunna samhällslivets praktiska problem, med vilka filosofin enligt världsbegreppet företrädesvis befattar sig, bringas närmare en lösning. Ingen, som icke studerat *sociologi*, tränger till djupet av problemen om livets mål och värden; denna väg och endast denna skall man förbi den litterära godtyckes- och gottköpsfilosofin nå en förnyelse av filosofin enligt världsbegreppet: för första gången förverkliga den som vetenskap. Därför må den ungdom som på allvar vill besked om livsvärden och ideal före allt annat dyka ned i sociologisk forskning. Ett fruktbarare arbete, en tjänligare skola också för den personliga livsuppfattningen och livsföringen, ett bättre råd till ungdomen — vet jag icke. Sociologin måste genomsyra alla kulturvetenskaper, icke endast religions-, rätts- och moral-, ekonomisk och historisk forskning, utan också t. ex. psykologi och estetik, för att vidare synpunkter än individualanalysens skola komma till sin rätt. Och även individualanalysen hör sociologin till; individens sjäsliv, har det sagts, är,

frånräknat det direkt kroppsliga, icke annat än en punkt, där olika samhällsinflytanden sammanlöpa.

Men sociologin försummas betydligt även av den ungdom som studerar humaniora. Och den okunnighet som råder om sociala företeelser blir oförsvarlig hos dem, som söka svar på de etiska frågorna. Icke endast dessa, utan alla livets vardagsövertygelser, borde skäras i sociologins prövning. Vår tanklöshet och likgiltighet för kulturlivets sociala betingelser, för de sociala frågor vår bildade ungdom i regeln avfärdar med en axelryckning, den skall, tror jag, hämna sig; lika intresselösa studenterna här äro, lika kunskapslystna äro de vakna i socialistiska ungdomskretsar. Det är i djupet framtiden gror, det är från djupen all förnyelse kommer. Så var det i tiden med kristendomen, så har det åter och åter varit med politiska och sociala reformer: det är nerifrån de drivits igenom. Må vi se upp: de omstörtningssläror vi nu ringakta, de hänföra med rätt eller orätt de tillbakasatta talrikare folkklasserna och de skola förr eller senare komma till makten. På oss själva, på vårt samhällsvetenskapliga forsknings- och upplysningsarbete beror det, om

dessa läror skola segra utan inskränkning, eller om de, såsom det i någon mån gick med kristendomen, när de engång omsättas i praktiken, skola ha förvandlats, adapterats till det gamla och vice versa, så övergången icke blir en kulturförödelse.

Må ett par exempel belysa, vad sociologin förmår för det *enskilda* livets brännande frågor, t. ex. vad sociologiska insikter kunna betyda för individens moraluppfattning; moralen är ju ungdomliga upprors- och förnyelsesträvandens egentliga tummelplats. Den traditionella etikens hjälper här icke på rätt, tvärtom förleda oss dess frihandsfunderingar att tro, att individen efter eget skön kan dikta och diktera moralens normer och principer. Därtill avskräckes ungdomen av etikens moraliserande tendens, av dess i regeln omisskännliga förkärlek för det bestående. Vill man leda den bildade ungdomen, såsom *Snellman* uttrycker det: från barnslig auktoritetstro till självständig övertygelse, från laglydnad av fruktan för straff till laglydnad av insikt i lagens förnuftiga nödvändighet, — så må man undervisa den om sociologins fakta. Och den sociologiska upp-

lysningen presterar mera än så; den bereder individen för initiativ, för en innovation i vad till moralen hör, för den personliga insats i moralutvecklingen, som visserligen ofta får heta »förvildning», men som icke dess mindre är ett moralens och samhällets livsvillkor och kan vara den enskilda moralitetens höjdpunkt. Ynglingen bör icke »jurare in verba magistri», manar vidare Snellman, han skall tvivla, han skall utvälja och förkasta, han skall själv kämpa sig till en övertygelse om sanning och rätt.

Här är sociologin allena fruktbar. Den visar oss att moralen är samhällets krav på individen, den självinskränkning envar måste underkasta sig för samlivets och samarbetets skull; att *vår* moral icke är *moralen*, lika litet som vår religion är den enda, eviga och allmängiltiga; att moralbudens betingas av rådande förhållanden i olika samfund, uttrycka dessas behov för tiden, så vitt de blivit medvetna och omfattats av den allmänna meningen, vars gillande eller ogillande avgör vad som är moraliskt och vad icke. Vi skönja huru moralen evoluerar med samhället, huru moraluppfattningen förändras, när den icke längre mot-

svaras av samhällsbehoven; så finna vi att t. ex. hädelse, kätteri, trolldom, majestätsförbrytelse varit upprörande brott i samhällen, som bygga på institutioner av guds nåde, medan dessa förbrytelser under längre hunna samhällsskeden icke mera komma moralen vid, låt vara att lagen här behållit föråldrade straffbestämmelser. Man finner att moralen liksom rätten på detta sätt bevarar mycket, som väl i tiden avsett att säkerställa samhällets bästa, men som med ändrade levnadsvillkor icke mera tjänar detta såsom förr, snarast är nyttigt för ett mindretal och därför utgör en fara mera än ett stöd för samarbetet och sammanhållningen. Det råder väl en ständig parallellism mellan samhällsbehoven och moraluppfattningen, men denna senare är i regeln på efterkälken; all förnyelse kräver ansträngning, och tröghetslagen är icke minst mäktig i samhällsapparatusens mekanik. Moralens tillgodoser väl samhällets livsbetingelser, verkar som en art samhällelig självuppehållsedrift; men icke heller den fysiologiska självuppehållsedriften leder alltid till det för organismen bästa: kära vanor, kära synder undergräva vår kraft, livsinstinkten

ifråga hindrar icke att icke tillfällig vållust, enskilda organ, liksom i samhället tillfällig fördel för en eller annan samhällsgrupp eller uppgift, ta loven av det för helheten nyttigaste; ohälsa blir följderna. — Huru dylika missförhållanden hävas lär oss också sociologin: enda vägen att ersätta det invanda, men utlevade med friskt och livsdugligt har varit enskildes initiativ, enskildes strävan att hos den sanktionerande allmänviljan vinna gehör för en ny moraluppfattning.

Och här är det man stöter på den största praktiska uppgift filosofin — men endast en filosofi på den sociologiska erfarenhetens grund — kan förelägga unga som gamla. De, som haft lyckan att vinna en vetenskaplig utbildning, må icke undergivet foga sig i allt som består, icke kritiklöst gå med på allt det traditionen föreskriver. Noblesse oblige; vår rang av »andens fria folk» förpliktar att tänka och taga ställning, söka djupare insikt och handla därefter. När en kritisk blick på moralföreteelserna trädt i stället för vår blinda moraltro, är vägen banad för en förnyelse; och den upplysta elitens missnöje, prövning och där så fordras trots är en nödvändig faktor i moralens

utveckling, är den närmaste hävs-tången vid alla dess framsteg. Utan kätteri, utan jäsningselement höjer moralen sig icke. Långt ifrån att beklaga att sådana kättare finnas, har *Westermarck* engång skrivit, må vi beklaga att dessa människor äro så få.

Icke som vore en dylik insats något att yvas över, att räkna en själv till särdeles förtjänst. Enskildes tvivel och trots bilda icke någon självständig faktor, de äro en lika nödvändig samhällets produkt som massans moraltro. De äro därtill endast en art plikt; eller lyder icke krafvet på enhvar att ytterst sätta samhällets bud i vårt samvete öfver de bud, som äro moral i tidens allmänna mening? Moralinitiativen utgå i sista hand från samhället självt, den enskilde upprorsmakaren är — i bästa fall — missförhållanden och de nya samhällsbehovens språkrör allenast. Men han blir icke ens detta, hans uppror förfelas, hans misshugg tolkas som självsvåld och vulgär självviskhet, vad de kanske ofta äro, — om han försummar att före sitt självrådiga ingrepp samvetsgrant och metodiskt studera de sociala företeelser, som härvid ligga till grund. Det nya man vill hävda

måste induceras från det givna samhället; det beror därav som själslivets yttringar av de kroppsliga fenomenen.

*

De unga ha i regeln litet för brått att göra sin röst hörd. Redan för att förstå moralen, för att förstå *all* kultur, måste vi äga kännedom om lagarna för samhällets liv och den speciella verklighet vi tillhöra. Avser man praktiska hypoteser, en personlig insats så kräves insikter om samhällets utveckling och normala funktionssätt, om huru störningar uppkommit och avhjälpats, alltnog omfattande sociologiska studier; och den allmänna sociologin bör för varje fall kompletteras med statistisk och socialekonomisk utredning av det tillfälliga sakläget. Samhällets brister kunna lika litet botas i klump efter allmänna principer, skriver en fransk sociolog, som läkarevetenskapens allmänna receptlämpa sig för alla patienter; hänsyn måste tagas till individuella egendomligheter, till det invecklade sjukdomsförloppet i varje särskilt fall. Det som vore »indikation», såsom det heter på läkarespråk, för en viss sjukdom i allmänhet, kan leda till farliga all-

männa störningar i det specialfall, som föreligger. Det gäller att ta i omprövning vad allt som här kan utgöra mot-indikation; icke ens för en social hygien är det gott att utfinna principer, som överallt ägde giltighet. Regler som betinga hälsa för flertalet, samhället som individer, kunna bringa fördärv, där långvariga livsvanor utbildat ett annat funktionernas jämnviktsläge, ett annat för organismen normalt funktionssätt än det vanliga. — Nog av, att diagnosticera orsak och verkan, sot och bot i samhällets liv och lidanden hör till de vanskligaste uppgifter forskningen kan ställa sig; faran för personliga önskningsmål, fördomar och sympatier är ju dessutom här ojämförligt mycket närmare än i naturvetenskaperna.

Att en filosofi enligt världsbegreppet med fromma önsknings och intuitiva idealprinciper icke kan bota moralens sjukdomar mera än låt säga handpåläggning med bön kan hjälpa kroppens, finna vi av det föregående. Skall filosofin enligt världsbegreppet bli vetenskap och dess praktiska tillämpning annat än kannstöperier, så må den byggas på sociologins grund, utbildas till en sociologins metafysik, — varje

vetenskap utmynnar ju i antecipationer, i specialmetafysiska hypoteser. Om icke, så står den icke att rädda. Endast sociologin kan tjäna som det praktiska förnuftets rådgivare och lärare i ideal, såsom Kant vill det; endast när ungdomen härdats i sociologins stränga skola, kan man av dess praktiska idealism hoppas annat än grillfängerier, hoppas en insats, som råkar mål. Så vet jag icke, jag upprepar det, ett bättre råd till ungdomen än att, utan att försumma den vetenskapliga filosofins allmänna frågor, hängivet studera sociologi. Även om dessa studier icke i vår egen värda person leda till att sätta märke i det allmänna, så verka de mera än annan filosofisk exercis bestämmande på ens praktiska livssyn och livsriktning och inflyta därmed i tysthet också på allmänlivets gång. Varje självständighet är här fruktbar och är det i mån av den insikt som uppbär den.

I de tider av anarki, som sannolikt stunda för vårt land äro sociologiska insikter mer än vanligt av nöden; att lita på sig själv, pröva och handla på eget bevåg torde bli ett moralens krav på var enskild. »Här är ingen fritagen»,

manar Fichte i en liknande belägenhet. »Envar måste besluta för sig själv och handla för sig själv, såsom . . . komme allt an på honom ensam. Om många enskilda tänka på det sättet, så bilda de en kraft, vars ström även utan yttre sammanslutning flyter i enig och enhetlig riktning . . . Det kan vara att regn och sol och fruktbara år eller nödår, bero av en oss obekant högre makt, men människors strävan och människors öden, de avhänga enbart av människorna själva. Och helt och allena på oss beror det, om det någonsin skall gå oss väl igen; och säkerligen skall intet gott komma oss till del, om vi ej själva veta förskaffa oss det: om icke var i sin stad tänker och handlar som vore han ensam ansvarig för kommande släktens räddning eller undergång.»

Fichtes uttalande har lika mycket anförts för att visa huru moralen går över i politiken som för att belysa de sociologiska studiernas nödvändighet. Ytterligare en illustration till detta sista: huru många har väl reda på, vad Finlands folk har att leva av, har att bygga sin odling, sin kulturella och politiska självständighet med? Jo, 93⁰/₁₀₀ av vår befolknings familjer, märk

väl hela familjer, icke enskilde, ha (enligt en statistik av år 1890, vars taxering visserligen är något gammal och hållre för låg än för hög) i årsinkomster under ett tusen mark. Huru är det väl möjligt, invänder kanske någon; det manliga dagsvärdet betalas ju åtminstone med 3—4 mark? Ja, men med årets c. 300 arbetsdagar gör det knappast över tusen mark; och att arbete tidtals icke står till buds, få vi årligen erfara. Äro icke dessa siffror förödmjukande? Vore det icke skäl att hålla dem, och mångfaldiga andra fakta med dem, en smula oftare för ögonen? Skulle icke den bildade ungdomen, om den bättre beaktade dylika sociologiska data, slå av en del på sin ostentativa livsleda, fatta livet mindre överklassvräkigt, lära sig självtukt och självinskränkning, som tribut till det fattiga samhälle som av alltför många bland sina översta 10 % icke får stort annat igen än herremannalater.

Det kunde hända man försvarade sig, om icke med »Försynens skickelse» så med »kampen för tillvaron.» Men man betänker icke, att samhället (med Napoleons uttryck) är en ymp på naturen, en förädling av naturtillståndet, ett

skyddsvärn *mot* naturens onda makter, att samhällets ordning går ut på att upphäva naturens ordning i de stycken där den skadar oss. Man betänker icke dylikt, emedan man är håglös och okunnig i sociala frågor, om än håglösheten emellanåt kan te sig som förhärdelse.

Sociologin är visserligen en ung vetenskap, teorierna brottas för och emot. Och ju mera ett samhälle kommer ur gängorna, dess vanligare blir det att finna sig till rätta i den urskog av meningar och villomeningar som frodas. Man ledes lätt vilse; ensidiga riktlinjer, skolparoller, tändande hugskott locka en med. Men varje steg kräver prövning och besinning. Ett enda exempel. För några år sedan skrev *Séailles*, Sorbonne's filosofieprofessor och en den härligaste tänkarepersonlighet, följande: Den ryska regeringen har gjort förhållandet mellan Finland och Ryssland till en maktfråga. Jag är beredd att, om man nödvändigtvis vill det, gå in på, att också rätten i sista hand är makt. Jag ber bara att få draga den satsens konsekvenser. För regeringarna är makten endast rättmätig, när den är förkroppsligad i män med reglementsenlig uniform, män i kas-

kar, kepier eller en art skinnmössor. Men de förtryckta ha alls ingen anledning att dela dessa betänkligheter. Makt är makt, vilken form den än tar. Må man ta sig i akt för de reflexioner, som ofelbart skola bilda sig i folkets enkla sinnen. Om det rätta, om det givna ordets helgd, om människoliv och egendom icke respekteras av regeringarna, om dessa regeringar, som upprätthålla domstolar, kyrkor och stundom t. o. m. skolor, handla som vore moralen en samling fördomar, med vilka man håller folket i styr, om de själva begå sådant, som de stämpla som brott, när det begås av undersåtarna, — varför skulle vi icke rätta oss efter det de *göra*, men icke efter det de finna fördelaktigt att lära, att söka få en att tro?

Den skickligt kastade bomben är en makt, fullt lika väl som soldater och kanoner . . .

Mot de frestande slutledningar Séailles förutser kunna ur den på ideal byggda etikens synpunkt endast känsluskäl frambäras; och det kan hända att terroristens samvete ropar högre om självuppoffring och brottet som en plikt. Allenast sociologin bjuder här en lösning. Det står formellt åtminstone, ett

samhälle bakom uniformerna, liksom bakom den mest orättfärdiga lag. Lagbrottet däremot och bomben, de bäras sällan och alltid osäkert av en allmänvilja. Innan man i förtvivlade lägen möter våld med våld, måste man övertygat sig, att man har moralopinionen, fosterlandet, hela kulturvärlden på sin sida. Innan man tar på sitt ansvar ett det ringaste avsteg från rättens väg, redan före varje ungdomligt trots och uppror i moralens mindre farliga stycken, må man söka sociologins ledning, pröva förhållandena och pröva sig själv, tänka och tänka grundligt först och handla sedan.

»När man nuförtiden känner sig dragen till filosofin», skriver den gamle stoikern Epiktetos — och må vi sluta såsom vi börjat med »*exemplaria prisca*», — »så vill man genast lysa och befalla. Även om ens håg för uppgiften är föga varaktigare än en störd matsmältnings begär efter retande rätter, så låter man håret växa, klär sig i filosof manteln och blottar axeln samt ger sig i dispyt med eho man möter. Består filosofin i att bära en kappa, långt skägg och tovtigt hår? Säger väl någon: jag är musiker, för att han köpt ett strängospel och

en stråke; eller: jag är smed, för att han ifört sig mössan och förklädet? Eufrates brukade säga, att han länge höll det hemligt, att han var filosof; och att det länt honom till största nytta. »För det första visste jag», sade han, »att jag gjorde det goda för min egen skull och icke för publiken; det var för min egen räkning jag fastade och förde ett stilla och värdigt liv. För det andra skulle jag, om jag felat, endast skadat mig själv, icke bragt filosofin vanära. Kan jag icke äta, dricka, sova, spåka mig som jag vill; kan jag icke hjälpa andra, fylla mina plikter, leva och verka som filosof i lugn och frihet utan den tillhörande kostymen? . . .»

Människa, begynn din filosofi med att öva dig i skymundan. Det kan hända att din lust för filosofin är som en sjuk mages längtan eller en väntande kvinnas nycker. Var en tid filosof i tysthet och för dig själv allena. Det är så kornet spirar och bär frukt; det bör gömmas i jorden någon tid för att gro; och även när det grott får blomningen icke komma för tidigt.»